

Wstęp

Nasilające się procesy globalizacji i integracji europejskiej zmieniły uwarunkowania rozwoju wszystkich dziedzin gospodarki narodowej oraz poszczególnych struktur krajowych, regionalnych i lokalnych. Coraz poważniejszą rolę w gospodarce odgrywają bowiem zasoby intelektualne oraz jakość kapitału ludzkiego i społecznego. Podobnie jak w okresie industrialnym głównym motorem wzrostu był kapitał finansowy i kapitałowy, tak obecnie nauka i wiedza oraz zdolności społeczeństwa do samoorganizowania w poważnym stopniu decydują o konkurencyjności danego państwa czy regionu. Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że 2/3 bogactwa narodów pochodzi z kapitału ludzkiego i społecznego.

W Polsce niski poziom wykształcenia społeczeństwa oraz deficyt kapitału społecznego uznawane są za ważną barierę cywilizacyjną rozwoju całego kraju, jak i poszczególnych jednostek przestrzennych. Dotyczy to szczególnie obszarów wiejskich, gdzie od dziesięcioleci obserwuje się negatywne procesy demograficzne, takie jak odpływ ludności młodej i dobrze wykształconej, „zwichniętą” strukturę według płci, starzenie się społeczeństwa oraz niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej. Nowe strategie przemian na obszarach wiejskich muszą być oparte na rzetelnych studiach teoretycznych i badaniach empirycznych, które stworzą możliwości generowania wewnętrznych i zewnętrznych czynników rozwojowych i doprowadzą do zwiększania efektywności gospodarowania, a w konsekwencji do podnoszenia poziomu i jakości życia społeczeństwa wiejskiego.

W tym głównym i aktualnym nurcie badawczym i aplikacyjnym mieszczą się prace prezentowane w Studiach, w których podjęto zagadnienia zarówno teoretyczne, jak i badania empiryczne, poszerzając problematykę znaczenia kapitału ludzkiego i społecznego w procesie rozwoju obszarów wiejskich.

Tom otwiera opracowanie Z. Ziło obejmujący rozważania teoretyczne na temat wpływu zasobów intelektualnych, kapitału ludzkiego i społecznego na rozwój obszarów wiejskich w określonych uwarunkowaniach (społecznych, ekonomicznych, kulturowych, politycznych) i typach rynku (lokalny, regionalny, krajowy, zagraniczny). Wzajemne relacje zachodzące między nimi Autor przedstawił w postaci modelu funkcjonalnego. W pracy wskazano na dużą złożoność podjętej problematyki badawczej, którą należy dalej rozwijać zarówno w ujęciach teoretycznych, jak i badaniach empirycznych.

W kolejnej pracy G. Spychalski podjął problematykę implikacji światowego kryzysu gospodarczego dla procesów rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego obszarów wiejskich.

Autor postawił hipotezę, że implikacje światowego kryzysu gospodarczego dla obszarów wiejskich są wielokierunkowe i silniej zaznaczone, niż w aglomeracjach i na terenach przemysłowych o wielofunkcyjnej charakterystyce systemu ekonomicznego. W ostatnich dekadach doszło bowiem do inkorporacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w ramach systemu ekonomicznego, a obszary wiejskie jako subsystem są w pełni zintegrowane z rynkiem narodowym i światowym. Ze względu na niższy poziom rozwoju i większą zależność od bieżącej polityki gospodarczej (redystrybucja dochodów), podlegają także silniejszym wahaniom produkcji niż inne subsystemy. Kapitał ludzki i społeczny narażone są przy tym na szczególnie oddziaływanie kryzysu.

Przestrzenne zróżnicowanie potencjału kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich zaprezentował A. Rosner. Wszechstronna analiza i niezwykle interesujące opracowania kartograficzne dały pełny obraz zasobów ludzkich na polskiej wsi. Pracę kończy prognoza demograficzna do 2025 r. i jej konsekwencje dla rynku pracy na wsi. Wpływ dostępności przestrzennej ośrodków akademickich na kształtowanie kapitału ludzkiego w przestrzeni krajowej jest przedmiotem dociekań T. Komornickiego i K. Czapiewskiego. Autorzy zbadali zależności między dostępnością transportową do ośrodków akademickich a poziomem kapitału ludzkiego, dokonali identyfikacji poziomu dostępności przestrzennej miast akademickich oraz określili dynamikę zróżnicowania terytorialnego poziomu kapitału ludzkiego na Mazowszu.

W drugiej części Studiów zaprezentowano wyniki prac badawczych dotyczących poziomu rozwoju i przestrzennego zróżnicowania kapitału ludzkiego w poszczególnych województwach: opolskim (K. Heffner), podkarpackim (Z. Makiela i K. Rejman; M. Borowiec), lubelskim (A. Miszczuk), wielkopolskim (E. Kacprzak). Wiele miejsca w tej części poświęcono procesowi kształtowania kapitału ludzkiego i społecznego na terenie woj. świętokrzyskiego (W. Kamińska, M. Mularczyk; A. Drecka, I. Kopacz).

K. Heffner podjął problematykę znaczenia kapitału ludzkiego i społecznego w rozwoju obszarów wiejskich woj. opolskiego. Autor zwrócił uwagę, na niekorzystne warunki demograficzne rozwoju opolskiej wsi, takie jak dychotomia między kształtowaniem się zasobów pracy a liczbą pracujących, ujemny, zewnętrzny bilans migracyjny obszarów wiejskich Opolszczyzny oraz głębokie deformacje lokalnych struktur społeczno-gospodarczych.

Z. Makiela i K. Rejman zajęli się wpływem kapitału ludzkiego i społecznego na rozwój społeczny obszarów wiejskich woj. podkarpackiego. Autorzy podkreślili, że podkarpackie obszary wiejskie charakteryzują się specyfiką, ukształtowaną w burzliwej przeszłości historycznej, przez mechanizmy ekonomiczne okresu budowy COP, a później przez wysokie tempo industrializacji i mechanizmy restrukturyzacji związanej z okresem zmian gospodarczych po 1989 r. Obszary te mają też cechy wspólne dla całego polskiego rolnictwa – zarówno pozytywne, jak i negatywne, tj.: brak kapitału i trudności w jego akumulacji wskutek niskich dochodów rolników i ludności wiejskiej, jawnego i ukrytego bezrobocia, nadmiernego zatrudnienia w rolnictwie,

niekorzystnej struktury agrarnej, demograficznej i zawodowej, niskich kwalifikacji większości ludności wsi, przewagi postaw biernych, braku wiary we własne siły.

M. Borowiec podjęła problematykę zróżnicowania kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich woj. podkarpackiego. Autorka wskazała na zróżnicowanie przestrzenne zasobów kapitału ludzkiego gmin, które w znacznym stopniu zależą od tradycji kulturowej poszczególnych układów lokalnych. W mniejszym stopniu na zasoby ludzkie wpływa położenie przestrzenne i relacje w odniesieniu do ośrodków rozwoju społeczno-gospodarczego, które w zasadzie kształtowały się w ostatnich latach. Autorka przyjęła, że współczesny poziom rozwoju w mniejszym stopniu wpłynął na zasoby ludzkie niż tradycje historyczne.

A. Miszczuk przedstawił znaczenie kapitału ludzkiego i społecznego w procesie rozwoju obszarów wiejskich woj. lubelskiego. Swoje rozważania Autor rozpoczął od syntetycznej prezentacji modelu czterech kapitałów, obejmującego: kapitał ekonomiczny, naturalny, ludzki i społeczny. Model ten został następnie wykorzystany na potrzeby ogólnej charakterystyki procesów rozwojowych woj. lubelskiego. W pracy stwierdzono, że problemy rozwoju obszarów wiejskich mają kluczowe znaczenie dla rozwoju całego woj. lubelskiego, i że jedynie kapitał naturalny reprezentuje relatywnie dużą wartość. Procesy demograficzne na obszarach wiejskich woj. lubelskiego wykazują dużą polaryzację, która będzie się pogłębiać ze względu na korzystne procesy rozwojowe w gminach podmiejskich, a także położonych wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych i przejść granicznych oraz na niekorzystne procesy rozwojowe w peryferyjnie położonych, monofunkcyjnych gminach wschodniej części województwa.

E. Kacprzak przedstawiła przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich woj. wielkopolskiego. Autorka uwzględniła w badaniu historię badanego regionu oraz kontekst kulturowy. W pracy podkreślono, że systematycznie poprawia się jakość kapitału ludzkiego, chociaż nie zawsze poprawa poziomu wykształcenia odpowiada współczesnym wymaganiom rynku pracy. Dużym wyzwaniem dla Wielkopolski jest poprawienie jakości i warunków kształcenia oraz dostępu do edukacji szczególnie w przypadku dzieci i młodzieży wiejskiej.

W. Kamińska zaprezentowała przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego. Autorka skonstruowała syntetyczny wskaźnik kapitału ludzkiego i społecznego oparty głównie na niepublikowanych danych dotyczących m.in. czytelnictwa prasy lokalnej, przestępczości na obszarach wiejskich i praktykach religijnych. W pracy podkreślono, że oba rodzaje kapitału charakteryzują się dużym zróżnicowaniem, a poziom ich wzajemnej korelacji jest relatywnie niski. Dlatego konieczna jest bardziej elastyczna polityka regionalna, rolna i edukacyjna.

M. Mularczyk podjął bardzo interesującą problematykę analizy kapitału społecznego w świetle teorii kontaktów na przykładzie wybranych wiejskich gmin woj. świętokrzyskiego. Autor scharakteryzował część kapitału społecznego odnoszącego się do kontaktów osobistych wójtów wybranych gmin, ich zastępców i sekretarzy. W pracy

zwrócono uwagę na duże zróżnicowanie potencjału społecznego związanego z generowaniem kontaktów przez władze samorządowe oraz na przewagę powiązań o charakterze hierarchicznym nad sieciowym.

A. Drecka i I. Kopacz przedstawiły analizę zasobów ludzkich na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego. Autorki skoncentrowały się głównie na negatywnych zjawiskach demograficznych, takich jak wyludnianie się świętokrzyskiej wsi, procesy starzenia się ludności oraz zmiany w strukturze ludności według płci i wieku.

Przedstawione prace stanowią częściowe podsumowanie dotychczasowych wyników badawczych dotyczących roli kapitału ludzkiego i społecznego w procesie rozwoju obszarów wiejskich, prezentują możliwości zastosowania wyników badawczych w działaniach aplikacyjnych oraz pogłębiają tę złożoną i ważną problematykę badawczą.

*Wioletta Kamińska
Krystian Heffner*